

HAYEF: Journal of Education

ESER İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Cumhuriyetçi Muhafazakâr İsmail Hakkı Baltacıoğlu: Bir Eğitim İnkılâpçısının Hayatı¹

Filiz MEŞECİ GIORGETTI

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu çalışmanın amacı, Prof. Dr. İrfan Erdoğan tarafından yazılan Cumhuriyetçi Muhafazakâr İsmail Hakkı Baltacıoğlu: Bir Eğitim İnkılâpçısının Hayatı adlı biyografik romanı incelemektir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu günümüzde halen oldukça ilgi gösterilen, fikirleri üzerine tartışılan bir eğitimcidir. Ancak İsmail Hakkı Baltacıoğlu ilk defa bir romanın konusu olmuştur. Prof. Dr. İrfan Erdoğan'ın eserinde İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun doksan iki yıllık hayatı beş devre ayrılarak ele alınmıştır. Bu eserin incelenmesinde öncelikle eserin Türkiye'deki biyografik roman geleneğinde durduğu yer tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından eserin olay örgüsü ele alınarak içerik ve teması belirlenmiştir. Eser zaman mekân, gerçek kurgu ve roman karakterleriyle ilişkiler bağlamında analiz edilmiştir. Eserin içeriğini İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatı, genel temasını ise eğitime adanmışlığı oluşturmaktadır. Yazar, kişi ve kurumlardan bahsederken sıklıkla öğretici anlatım tekniğine başvurmuştur. Yazarın ilk edebi çalışması olan bu eser gerçekçi geleneğe uygun bir şekilde yazılmıştır. Eserde gerçek karakterler daha ön plandadır. Eser okuyucusunu Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi eğitim kurumları, eğitimcileri ile akıcı ve duru bir dil aracılığı ile tanıştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyografik roman, eğitim tarihi, İrfan Erdoğan, İsmail Hakkı Baltacıoğlu

¹İrfan Erdoğan (2018). Cumhuriyetçi Muhafazakâr İsmail Hakkı Baltacıoğlu: Bir Eğitim İnkılâpçısının Hayatı. 1 Basım. İstanbul: Alfa. 302 s. ISBN 978-605-171-713-5

İletişim Kurulacak Yazar / Corresponding Author: Filiz Meşeci Giorgetti **E-posta / E-mail:** fmeseci@istanbul.edu.tr

Cite this article as: Meşeci Giorgetti, F. (2019). Cumhuriyetçi Muhafazakâr İsmail Hakkı Baltacıoğlu: Bir Eğitim İnkılâpçısının Hayatı. *HAYEF: Journal of Education*, 16(1); 117-129.

Giriş

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) Cihangir’de doğmuş, Vefa İdadisinden (1903) ardından Darülfünun-i Osmaninin Ulûm-i Tabiiye şubesinden (1908) mezun olmuştur. Darülfünunda öğrenciyken atıldığı renksiz bir memuriyet hayatından sonra Şubat 1909’da Darülmualimin-i İptidaiye’de (Erkek İlköğretmen Okulu) işe başlamıştır. Burada yazı, eliş, resim ve öğretim metodu derslerini vermiştir. Maarif Nezareti tarafından incelemeler yapması amacıyla Avrupa’ya gönderilmiş, buradaki çeşitli okulların öğretim yöntemlerini gözlemlemiş, felsefelerini anlamaya çalışmıştır (Baltacıoğlu, 1998). Bu gözlemlerini kendi tecrübeleriyle birleştirerek kendine özgü bir eğitim anlayışı oluşturmuştur. Bu anlayış özetle ezberci eğitim geleneğini yıkmayı, çocukta sorgulama, düşünme, üretme becerilerini geliştirmeyi hedefler. Bu anlayışını, kaleme aldığı Talim ve Terbiyede İnkılâp (1912/1927) eseri ile detaylandırır. Osmanlı eğitim anlayışında önemli değişiklik yapılması gerektiğini keskin bir dille ifade eder. Burada çoğunlukla kendi deneyimlerinden yola çıkarak oluşturduğu düşüncelerini, İçtimaî Mektep Nazariyesi ve Prensipleri (1932) adlı eseriyle kuramsal temellere oturtarak sistematikleştirir. Daha sonra yazdığı Rüyamdaki Okullar (1944) kitabında ise İçtimaî Mektep eserindeki düşüncelerini yedi farklı rüyada somut hale getirir. Aytaç (1984, s. 247) bu eserin değerini “yazı biçimi yönüyle, dünya eğitim tarihi klasikleri arasında, kendine has bir örnek teşkil eder” ifadesiyle saptamıştır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu bu kitapları dışında öğretim yöntemleri, eğitim sorunları ve milli eğitim konularına odaklanan çok sayıda makale ve kitap yazmıştır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun eserleri günümüz eğitimcileri tarafından hala büyük bir ilgiyle okunmakta ve incelenmektedir. Tozlu (1989) tarafından Baltacıoğlu’nun kurduğu eğitim sistemini inceleyen ve tüm eserlerinin listesinin yapıldığı kapsamlı bir kitap yazılmıştır. Bunun yanında İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun çok geniş olan ilgi alanlarını ve eserlerini inceleyen birçok makale kaleme alınmıştır (Örneğin: Aytaç, 1984; Ayhan, 1990; Ata, 2000; Meşeci Giorgetti, 2008). Dolayısıyla fikirlerine günümüzde halen oldukça ilgi gösterilen bir eğitimcidir.

Profesör Dr. İrfan Erdoğan ise İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nu bu akademik eserlerden farklı bir tarzda ele almış ve biyografik bir roman yazmıştır. Prof. Dr. İrfan Erdoğan’ın şimdiye kadar kaleme aldığı on kitabının tümü akademik ve eğitim bilimleri odaklıdır. Yazarın eğitim tarihine ve eğitimcilere gösterdiği ilgi Eğitime Dair (2009) ve Milli Eğitime Dair (2010) adlı kitaplarında kendisini gösteriyor olsa da bu kitaplar akademik sınırlar içinde yazılmıştır. Dolayısıyla bu biyografik roman yazar için bir ilki oluşturmaktadır. Ayrıca yazar 2006-2008 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nun yirmi birinci başkanı olarak görev yapmıştır. İlginç tesadüftür ki, Türkiye’de ilk biyografik roman örneği olarak 1938-1946 yılları arasında Eğitim Bakanlığı yapmış olan Hasan Ali Yücel’in (1897-1963) yazdığı Goethe: Bir Dehanın Romanı (1932) gösterilir. Kronolojik olarak 1924-1931 yılları

arasında önce Talim ve Terbiye Dairesi müdürlüğü, sonra Maarif Vekâleti müsteşarlığı yapmış olan Mehmet Emin Erişirgil'in (1891-1965) kaleme aldığı Ziya Gökalp: Bir Fikir Adamının Romanı (1951) biyografik romana ikinci örnektir. Üçüncü örnek ise yine Mehmet Emin Erişirgil'in Mehmet Akif: İslamcı Bir Şairin Romanı (1956) adlı eserleridir. Dolayısıyla İrfan Erdoğan, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun romanını yazarak kendisi gibi eğitimci olanların ve geçmişte kendisi ile aynı makamı meşgul etmiş olanların başlatmış olduğu bir geleneği devam ettiren cesaretli bir adım atmış görülüyor.

Hasan Ali Yücel'in Goethe'ye, Mehmet Emin Erişirgil'in ise Ziya Gökalp'e olan hayranlığı biliniyor. Hasan Ali Yücel Goethe'yi tanıımıyordu. Ama Mehmet Emin Erişirgil Ziya Gökalp'i yakından tanımişti. Bu iki isim Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet döneminde eğitimde yapılan reformlara birlikte öncülük ettiler, karar mercilerinde bulundular. İrfan Erdoğan (2018) da romanına başlarken "İsmail Hakkı Baltacıoğlu muhtemeldir ki tüm zamanların en büyük Türk eğitimcisidir" (s. 11) ve özetlerken "Jean Jacques Rousseau veya John Dewey gibi bir filozof olarak tarihe geçecektir" (s. 299) ifadeleriyle biyografik romanının kahramanına olan hayranlığını gizlemiyor. Romanın sonunda Özetle İsmail Hakkı bölümünde ve Son Söz başlığını taşıyan bölümde yazar İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na olan hayranlığını tekrar vurguluyor ve düşüncelerini dile getiriyor. Özellikle İçtimai Mektep modelinin Türk eğitim sisteminde kurulması gerektiğini savunarak bu düşüncenin takipçisi olduğunu söylüyor.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu birçok konuda yazmış bir filozof olarak biliniyor. Kendi biyografisini 1936'dan itibaren tefrikalar halinde Yeni Adam dergisinde yayımlamıştır. Bu tefrikalar daha sonra oğlu Ali Y. Baltacıoğlu tarafından Hayatım (1998) adlı eserle kitap haline getirilmiştir. Biyografisi yazılmış olan birinin biyografik romanını yazmak, yazar için bir dezavantajdır. Biyografik romanı yazılan kişiyle yazarın hiç karşılaşmamış olması da bir diğer dezavantaj olarak görülebilir. İrfan Erdoğan bu dezavantajlara rağmen bu yükün altından akademik söyleme daha fazla vurgu yaparak çıkmaya çalışmaktadır.

Romanın başından sonuna kadar akıcı, açık ve duru bir dil kullanılmaktadır. Kitabın başlarken bölümü, tam da biyografik romanın en iyi örneklerinden biri olarak gösterilen Oğuz Atay'ın fakülleden hocası Mustafa İnan'ı anlattığı Bir Bilim Adamının Romanı-Mustafa İnan (1975) adlı biyografik romanındaki gibi bir konferans vesilesiyle başlıyor. Burada sanki romanın bir iç bir de dış kurguya sahip olduğu gibi bir algı oluşmaktadır. Ancak üçüncü sayfadan sonra bunun yazarın rüyası olduğu anlaşılıyor. Yazar İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ideal okul modeli olan İçtimai Mektep modelinin tanıtımının yapıldığı rüyasından hareketle kitabı yazmasının ardındaki motivasyona değiniyor. Aslında kitabı yazmanın kendisi için de bir öğrenme süreci olduğunu, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu daha yakın tanımak, anlamak amacıyla

onun yaşam öyküsünü anlatan bu kitabı kaleme aldığını söylüyor. Yazar İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu hem hayranı olduğu için eğitimcilere tanıtmak istiyor hem de zamanında İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun işgal ettiği kadronun koltuğunda oturduğu için kendisini borçlu hissettiğini vurguluyor.

Yazar uzun bir hayat yaşamış olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yaşam öyküsünü 302 sayfadan oluşan bu romanda yazarken kronolojik bir sıra izliyor ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 92 yıl süren hayatını beş devirde ele alıyor. Kitabın bölündüğu devirlerin İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatındaki dönemler ile ülkenin geçirdiği dönemler arasında bağlantılar kurularak oluşturulduğu görölüyor. Bu yolla yazar eğitim bilimleri okuyucusunu II. Abdülhamit dönemi, II. Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet döneminin önemli siyasi, ekonomik ve doğal olaylarını, farklılaşan eğitim anlayışını ve eğitim kurumlarını da anlatarak tarihsel bağlama çekiyor.

İlk devirde İsmail Hakkı öğrenci kimliği ile sunuluyor. II. Abdülhamid döneminde doğan İsmail Hakkı'nın ailesinden, çocukluğunun geçtiği ev, mahalle ve çevreden, devam ettiği sıbyan mektebi, özel iptidai mektepler, Vefa İdadisi, Darülfünun olmak üzere gittiği okullardan, hat sanatında kendisini geliştirmesinden öyküsel bir anlatımla bahsediliyor. İsmail Hakkı'nın özel hayatının yanında dönemin özellikleri; İstanbul'daki büyük deprem, Meşrutiyetin ilan edilişı gibi olaylar örgüsü içinde ele alınıyor.

İkinci devirde İsmail Hakkı'yı eğitici kimliği ile tanıyoruz. Anlatının zeminini II. Meşrutiyet'te değişen eğitim anlayışı, Türk milliyetçiliğinin oluşma süreci ve bunun eğitime yansımaları oluşturuyor. İsmail Hakkı'nın Türk Derneği'ndeki faaliyetleri; Darülmualliminde yazı, el işi, öğretim metodu muallimliği, Darülmualliminde ders nazırı olması; Darülfünuna atanması, 1913'te Darülfünun'da Terbiye şubesinin açılması, Alman profesörlerin Darülfünun'a gelişı ve İsmail Hakkı'nın buna muhalif oluşu; Fenni Terbiye Encümeni'nin kuruluğu; 1918'de ortaöğretim genel müdürü oluşu, özetle meslekte var olma süreci üzerinde duruluyor. Avrupa Seyahati; ilk kitabı olan Talim ve Terbiyede İnkılâp'ı yayımlaması, bu kitabın yazıldığı bağlam, İsmail Hakkı'nın ruh hali ve bu kitabın getirdiği sonuçlar, eğitim teorilerini uygulama alanı bulduğu Şems-ül Mekatip tecrübesi, ikinci devrin diğer önemli olayları olarak sıralanabilir. Ülkedeki gelişmeler ve mesleki varoluş dışında bu dönemde yazar tarafından özel hayatındaki iki önemli olay işleniyor: İsmail Hakkı'nın babası İbrahim Ethem Bey'in vefatı ve Saime hanımla evlenmesi. Ayrıca Trablusgarp Savaşı, Balkanlardaki huzursuzluk ve Bulgar ordularının Çatalca'ya dayanması, 31 Mart vakası, Hareket Ordusunun İstanbul'a ulaşması ve yaşananlar İsmail Hakkı'nın da içinde olduğu bir kurguyla sunuluyor.

Üçüncü devirde yazar İsmail Hakkı'nın siyasi kimliğini ön plana alıyor. Bu devir Birinci Dünya Savaşı sonrası 1918-1922 arası kısa ama zorlu Milli Mücadele yıllarını

kapsıyor. Üçüncü devirde, İttihatçıların ülkeyi terk etmesi; İstanbul ve İzmir'in işgali; İstanbul'da yapılan mitingler; Darülfünun hocalarının işgale karşı bağımsızlık taraftarı bir duruş sergilemeleri; Yıldız Sarayında yapılan Saltanat Şurası; Ziya Gökalp gibi özgürlükçü aydınların Malta'ya gönderilmeleri ve dönüşlerinde Ankara'da görevlendirilmeleri temel olaylar örgüsü olarak karşımıza çıkıyor. İsmail Hakkı'nın siyasi ve ideolojik yönelimleri, Darümuallimin başmuallimi Mustafa Satı Bey ile yaptığı eğitim tartışmaları üzerinden işleniyor. Bu tartışmalarda merkezdeki temanın Türkçülük ve ideoloji olduğu görülüyor. İsmail Hakkı'nın 1919'da Teftiş Heyeti Reisliğine, 1921'de Edebiyat Fakültesi reisliğine atanarak diğer görevlerini bırakması; Darülfünun'un özerkliği için verdiği mücadele ve Ankara'ya konferanslar ve mitinglerle verdiği destekler işlenerek İsmail Hakkı'nın Milli Mücadele sürecindeki duruşu vurgulanıyor.

Dördüncü devirde de yazar siyasi tarih kronolojisine sadık kalıyor ve bu devir Anadolu'nun işgal kuvvetlerinden kurtuluşu ile başlıyor, Türkiye'nin çok partili döneme geçiş sürecine girmesiyle son buluyor. Bu dönemde İsmail Hakkı'nın meslek hayatında yaşadığı iniş çıkışlar okuyucuyla paylaşılıyor. Edebiyat Fakültesi reisliğine üçüncü kez seçilmesi; 35 yaşında Darülfünuna emin (rektör) olarak atanması ve bu kuruma verdiği katkılar; 1923 Heyet-i İlmiye toplantısına aktif olarak katılması; iki kez maarif müsteşarlığı teklifi almasına rağmen bunun gerçekleşmemesi; 1929 Gazi Terbiye Enstitüsü müdürlüğüne getirilmesi, burada yaptığı özgün uygulamalar ve 8 ay sonra hazırladığı layihanın kabul edilmemesi üzerine bu görevden buruk bir şekilde ayrılması ve İstanbul'a dönüş bu devrin önemli olayları olarak işleniyor. Bu çalkantılı dönem yazar tarafından roman kahramanının Ziya Gökalp ve Mustafa Necati'nin vefatı sonrasında üst düzey mevkilerden uzak tutulduğu bir döneme girdiği şeklinde yorumlanıyor. Nitekim bundan sonra İsmail Hakkı'nın 1932 yılında İçtimai Mektep Nazariyesi ve Prensipleri kitabı yayımlanır ancak 1932 Eylülünde Reşit Galip'in Maarif Vekili olmasıyla beraber olumsuzluklar artmaya başlar. Verdiği dersler kaldırılır, 1933 üniversite kanunu ile birlikte Darülfünun ile ilişkisi kesilir. Ocak 1934'te Yeni Adam adlı dergiyi çıkartmaya başlar. Ancak öğrencisi Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olması ile birlikte Maarif Şuraları ve Halk Evlerinde tekrar aktif eğitim hayatına döner, 1941'de Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Pedagoji dersleri vermeye başlar, milletvekili olur. Bu çalkantılar özel hayatına da yansır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu ilk eşinden ayrılır, Ankara'da ikinci evliliğini yapar.

Oldukça iniş çıkışlı olan yaklaşık yirmi yıl süren bu dönemde İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yaşadığı olaylar bize bir yandan Türkiye Cumhuriyeti eğitiminin kuruluş sürecini de anlatıyor. Roman, Cumhuriyet döneminde eğitime ilişkin çıkan yasalar, düzenlemeler, Darülfünun gibi kurumlarda yapılan değişiklikler, Gazi Terbiye Enstitüsü, Talim ve Terbiye Dairesi gibi yeni açılan kurum ve birimlerin açılış süreçlerini anlatıyor. Heyeti ilmiyeler, maarif şuraları gibi Cumhuriyetin tavsiye organlarına ilişkin kısa, açıklayıcı bilgiler de veriyor.

Beşinci devir Türkiye'nin çok partili döneme geçişiyle başlıyor. Bu devir yazar tarafından Baltacıoğlu'nun din, demokrasi ve Atatürk üzerine yeni anlamlandırmalar yaptığı bir dönem olarak sunuluyor. 1950'de milletvekilliği sona eren İsmail Hakkı'nın dini yayınlar yapmaya yönelmesi, 1957'de Kuran'ı Kerim'i Türkçeye çevirmesi; Dil çalışmalarında bulunması; Yaşadığı maddi zorluklar; 1964 yılında Pedagojide İhtilal adlı eserinden dolayı 80 yaşında savcılıkta ifade vermesi; 1964'te Mardin'de vereceği bir konferansın Vali tarafından engellenmesi; 91 yaşında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi tarafından fahri doktora ile ödüllendirildiği törende vefayı görmesi; ölüm karşısındaki cesaretliliği ve 1 Nisan 1978 Ankara'da 92 yaşında vefat etmesi bu devrin temel olaylar örgüsünü inşa ediyor.

Kitabın içeriğini kısaca İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatı, genel temasını ise eğitime adanmışlık oluşturuyor. Bu durum eğitim bilimciler dışındaki okuyucular için bir sınırlılık gibi görülebilir ancak eğitimle ilgili olmayan roman okuyucusunu Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi eğitim kurumları, eğitimcileri ile tanıştırıyor. Bunun yanında eğitim camiası için okunması oldukça akıcı, tarihsel bağlamda eğitime ilişkin çözümlemelere giden bir eser kazandırılmış oluyor. Ayrıca yazar biyografik romanlarda kitabın arkasında albüm resimleri verme geleneğinin dışına çıkarak resimleri ilgili olduğu bölümlerde okuyucu ile paylaşmayı uygun görüyor.

Yazar kişi ve kurumlardan bahsederken sıklıkla öğretici anlatım tekniğine başvuruyor. Romanda Nail Bey, Satı Bey, İhsan Sungu, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Emrullah Efendi, Sadrettin Celal, Emile Durkheim, Michel de Montaigne, Rene Descartes, Henri L. Bergson, John Locke, Herbert Spencer, Cecil Reddie, Ovide Decroly gibi düşünürlerin, eğitimcilerin ismi geçtiğinde dipnotlarla eğitimci kimlikleri ve diğer faaliyetleri ile ilgili özet bilgiler veriliyor. Burada yazarın adı geçen kişileri okuyucuya öğretme gayesi ön plana çıkıyor. Aynı şekilde İsmail Hakkı'nın devam ettiği eğitim kurumlarını da öğretici anlatımla ele alıyor. Uygulanan eğitim sistemi, öğretmenlerin karakterleri, bir eğitim bilimci sorumluluğu ile işleniyor.

Zaman ve Mekân

Roman İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 92 yıllık uzun ömrüne paralel olarak doğduğu II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyetin 55 yılını da içine alan oldukça geniş bir zamanda geçiyor. Bir ömür için uzun ancak devlet ömrü için kısa sayılabilecek bu dönemde ülkenin yaşadığı olaylar, yaşam tarzlarının, eğitim sisteminin ve anlayışın değişimi de çok yönlü bir eğitimcinin yaşamı anlatılırken kronolojik sırayla ele alınıyor. Eserde birinci devir 24 sayfa, ikinci devir 82 sayfa, üçüncü devir 34 sayfa, dördüncü devir 104 sayfa, beşinci devir 38 sayfa yer tutuyor. Romanda kahramanın mesleki yaşantısına ve eğitime ilişkin yaptıklarına özel bir ağırlık verildiği görülüyor. Bu, yazarın eğitim bilimci kimliği ile örtüşüyor.

Değişen zamanın ve mekânın roman kahramanı üzerindeki etkisi belirgin bir biçimde görülüyor. Olayın geçtiği mekânlar devirden devire değişiyor. İlk devrin ana

mekânı İstanbul. İsmail Hakkı'nın hayatı sırasıyla Cihangir, Vefa, Beyazıt, Cağaloğlu, Sultanahmet çevresinde geçiyor. Doğduğu Cihangir merkezli olarak önce Vefa sonra Beyazıt sonra Sultanahmet okul ve iş yaşamında sırasıyla karşımıza çıkıyor. İkinci devrin merkezinde Maarif Nezaretinin olduğu Cağaloğlu, o dönemde Darülmuaallimin'in bulunduğu Fatih Çarşamba ve seyahatlerine başladığı Sirkeci Garı bulunuyor. Maarif Nezareti tarafından gönderildiği Avrupa Seyahati ile birlikte mekân İngiltere, İsviçre, Avusturya, Belçika ve Almanya'ya kadar genişliyor. Yazarın mekânlar ile ilgili yaptığı tanımlarda Cağaloğlu ve Fatih ayrımı göze çarpıyor. Darülmuaallimin'in Çarşamba'dan Cağaloğlu'na taşınmasına ilişkin yaptığı yorumda şu ifadelerle yer veriliyor: "Bu kararın sembolik bir değeri vardı. Çarşamba dolayısıyla Fatih, medrese zihniyetini temsil eden tutucu bir bölge iken Cağaloğlu matbaaların, gazetelerin ve okulların bulunduğu bir bölge olarak yenileşmeyi temsil etmekteydi" (Erdoğan, 2018, s. 45). Yazar Beyazıt, Cağaloğlu, Sirkeci bölgesini İsmail Hakkı'nın estetik ruhunu olgunlaştırıp beslediği mekânlar olarak tanımlıyor.

İsmail Hakkı'nın 1917'de Saime hanımla yaptığı evlilikle beraber romanın mekânlarına Altunizade Köşkü de dâhil oluyor. Altunizade Köşkü İsmail Hakkı için ailesini kurduğu ve genişlettiği, refahın sembolü mekân olmanın dışında çok farklı işlevlere de sahip bir mekân olarak okuyucunun karşısına çıkıyor. Burası İbrahim Çallı'dan Reşat Kaynar'a Hasan Ali Yücel'den Arif Dino'ya dönemin önemli kişileri ile uzun sohbetlerin yapıldığı bir uğrak yeri. Bunun yanında köşkteki çalışma odası İsmail Hakkı'nın Cumhuriyeti olarak gösteriliyor. Altunizade Köşkü daha varsıl, bahçeli, İsmail Hakkı'nın doğayla bütünleştiği bir mekânı yansıtırken, boşanmasının ve yalnızlaşmasının ardından Altunizade'de taşındığı apartman dairesi yazar tarafından yoksulluk, maddi sıkıntılar, yalnızlık ve eksik bir İsmail Hakkı ile eşleştiriliyor.

Romanda bir diğer önemli şehir olarak Ankara görülüyor. Bu şehir İsmail Hakkı'nın siyasi kimliği, bürokratik yükselişi ve ikinci evliliği ile özdeşleştirilmiş bir mekân. Ankara üçüncü devirden sonra devamlı olarak üst düzey görevlere atanılarak gidilen, hüznü sonuçlar alınarak üzüntüyle dönülen bir ikinci merkez olarak görülüyor.

Gerçek-Kurgu Bağlamında Esere Bakış

Profesör Dr. İrfan Erdoğan bu kitapta İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatını kendi anlamlandırmaları ile kaleme alarak Türk Eğitim Tarihinin önemli eşiklerini ve sorunlarını gündeme getiren titiz bir çalışma ortaya koymuştur. Yazar, önsözünde romanda hem kurmaca hem de gerçeğe yer verdiğini belirtiyor. Yazarın ilk edebi çalışması olan bu eser gerçekçi geleneğe uygun yazılmıştır. Eserde mimetik, bir diğer ifadeyle gerçekçi anlatım ağır basmaktadır. Yazar eserin bazı yerlerinde atf yapılan kaynağı gösteren kanıt niteliğinde dipnotlar kullanmış, böylece metnin gerçeklik niteliğini güçlendirmiş, okuyucuyu bilgilendirmiştir.

Yazarın önsözü de kurmacadan uzak, bizzat kendisinin devrede olduğu, okuyucu-ya motivasyonunu gösterdiği, onları metne hazırladığı bir okuma kılavuzu özelliği

taşıyor. Yazar metnin içinde sıklıkla İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun metinlerinden alıntılar yapıyor, hayatı ile ilgili anekdotlara yer veriyor, bazen yazdıklarını dipnotlarla delillendirmeye çalışıyor. Burada yazarın, doğruyu söylediğine okuyucuyu ikna etme çabası gözden kaçmıyor. Dolayısıyla yazarın ağırlıklı olarak gerçek olduğu düşünölen verilerden hareket ederek bir roman kurgusu yaptığı söylenebilir. Ayrıca ilk sayfalardan başlayarak yazar sıklıkla İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na ait özlü sözleri anlatılan öyküyle paralellik kurulabilecek bir şekilde italik harflerle metne serpiştiriyor. Örneğin İsmail Hakkı'nın bilim aşkını ve deney yapma zevkini ona aşıl原因an fizik müderrisi Gelenbevi Sait Beyden bahsedilen paragrafın hemen altında İsmail Hakkı'nın eserlerinde geçen “İşler ve deneme bizi bize kavuşturacak tek yoldur” (Erdoğan, 2018, s. 34) ifadesine yer veriliyor.

Romanın gerçekliğe yakınlaştığı bir diğer nokta da olaylar örgüsündeki karakterlerin ve tiplerin büyük oranda gerçek kişilerden oluşmasıdır. Birinci devirde İsmail Hakkı için asıl kişi ana ve babası, yardımcı kişiler ise okullardaki öğretmenleridir. İkinci devirde Darülfünun öğretmenlerinden Salih Zeki, Darümuallimin'den çalışma arkadaşları Mustafa Satı Bey, Tefik Fikret, Ziya Gökalp, Muallim Cevdet, Ali Haydar (Taner), İbrahim Alaaddin (Gövsa), Mustafa Şekip (Tunç), Selim Sırrı (Tarcan), Mehmet Emin (Erişirgil) gibi eğitimcileri okuyucu ile buluşturuluyor. Bu devirde Nail Bey, Emrullah Efendi gibi Meşrutiyetin Maarif Nazırları; Maarif Nezareti müşaviri Dr. Schmidt; Hamdullah Suphi gibi geleceğin maarif vekilleri ile de karşılaşılıyor. Üçüncü devirde Halide Edip (Adıvar), Mehmet Emin (Yurdakul), Rıza Nur, Mustafa Kemal Paşa romana dâhil oluyor. Bunun yanında romanda Edward Claparede, Adolf Freeire, Pierre Bovet gibi dönemin ünlü Avrupalı eğitimcilerinin isimleri de geçiyor ve yazar öğretici anlatımla dipnotlarda bu eğitimciler ile ilgili kısa tanıtıcı bilgilere yer veriyor.

Romanda gerçeklik baskın olsa da yazar estetik bir duyarlılık yaratmak, kendi fikirleri arasında özgürce dolaşabilmek ve merak uyandırmak amacıyla gerçek dışı kurguya da başvuruyor. Özellikle İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu tanıyan okuyucu için gerçek ile kurguyu ayırmak oldukça kolay görülüyor. Örneğin İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun okuduğu okullar, ailesi gerçeklerden yola çıkarak yazılmışken, büyük İstanbul depreminde roman kahramanının neler yaşadığı ve hissettiğini öyküleyen bölümlerin kurgulandığı görülüyor. İlk bölümde yaşanan depremle birlikte okuyucu ilk kurguyla karşılaşılıyor. “Evet, o gün, o depremi yaşayan herkes gibi korkmuş ve ürkmüştü; ancak öte yandan doğa ona, hiç bilmediği bir yönünü gösteriyordu. Görmeye hazır bir göz için, deprem insanlığın çevreden ve doğadan bağımsız, onu yadsıyarak var olamayacağını kanıtlıyordu” (Erdoğan, 2018, s. 23) ifadeleriyle yazar kurgu içinde İsmail Hakkı'nın eğitim anlayışının tohumlarının çok küçük yaşlardayken tecrübelerle atıldığı mesajını vermeye çalışıyor.

Romanda en kuvvetli kurgu, İsmail Hakkı ile Tan Arda karakterinin dâhil olduğu olaylar örgüsü çerçevesinde yapılıyor. Romanın kurgulanmış karakteri, belki de yazarın iç sesi, olmuş ve olacak her şeyi bilen karakteri Tan Arda, ikinci devirde sayfa 42’de 31 Mart vakasının yaşandığı anda Dersaadet civarında İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nu bir kurşun yağmurundan kurtarıp ona siper olurken ortaya çıkıyor. Bu gizemli karakter okuyucuda tam da arzu edildiği gibi merak uyandırıyor ve yazar hedefine ulaşmış görülüyor. Tan Arda üçüncü devrin ilk sayfalarında, İsmail Hakkı Sirkeci Garı’nın kafesinde otururken tekrar ortaya çıkıyor. Bundan sonraki karşılaşmalar tren garlarında devam ediyor. Bu karşılaşmada Tan Arda, İsmail Hakkı’nın Mustafa Satı Bey ile ilgili içindekileri dökmesine fırsat sunuluyor, adeta bir iç ses görevini görüyor. Dördüncü devrin hemen ilk sayfalarında gizemli Tan Arda tekrar ortaya çıkıyor ve bu görüşme sayesinde Baltacıoğlu’nun manda destekçisi müderrisler ile ilgili tutum ve davranışlarının altında yatan sebepleri, duygularını ve düşüncelerini okuyucuya gösteriyor. Tan Arda, dördüncü devirde İsmail Hakkı Gazi Terbiye Enstitüsü’nden buruk bir biçimde ayrıldığında, İstanbul’a gitmek üzere Ankara tren garına girdiğinde karşımıza çıkıyor. Bu sefer konu, Gazi Terbiye Enstitüsü’nden ayrılışın arkasında yatan nedenler. Tan Arda bir anlamda İsmail Hakkı’nın başına gelen ama açıklamakta zorlandığı olayları okuyucu için aydınlatıyor. Her zor zamanda ve her ayrılıkta olduğu gibi Tan Arda, İsmail Hakkı’nın karşısına tekrar Darülfünun ile ilişkisinin kesilmesinden üç hafta sonra Sirkeci Tren Garındaki kafede çıkıyor. Bu sefer konu üniversiteden atılmanın altında yatan nedenlerdir. Aslında yazarın burada Tan Arda kanalıyla sunduğu nedenler bu konuda varolan argümanların aktarılmasıdır. Beşinci devirde maddi sıkıntıların yoğunlaştığı bir dönemde Tan Arda yine Sirkeci Garında İsmail Hakkı’nın karşısına çıkıyor. Tan Arda bu sefer İsmail Hakkı’nın içinde bulunduğu durumu değil, onun kendisini çözümlenmeye koyuluyor. Özellikle İsmail Hakkı’nın özgür ruhu, herhangi bir çevreye yakın olmaması üzerinde duruluyor. Bu özelliklerinin yaşadığı dönemde İsmail Hakkı’nın etki alanını daralttığını ancak aynı özelliklerin gelecekte daha kalıcı olmasına katkı sağlayacağını belirtiyor. Yazarın burada İsmail Hakkı ile ilgili kendi değerlendirmesini Tan Arda aracılığıyla yaptığı oldukça belirgindir. İsmail Hakkı ile Tan Arda arasındaki ilişki İsmail Hakkı merkezli bir ilişkidir ve okuyucu roman süresinde gizemli roman karakteri Tan Arda hakkında hiçbir şey öğrenemez.

Romanın bir diğer kurgulanmış kişisi, son devirde kısa süreliğine ortaya çıkan Gazi Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilimleri öğrencisi Oğuz’dur. Oğuz, yaşlı İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile eğitimin tanımı ve eğitim sistemi üzerinde sohbet gerçekleştirir. Öğrenci şimdiye kadar İsmail Hakkı’yı okumamış ve okutmamışlara kızar. Bu anda bir ilk gerçekleşir ve ilk defa okuyucu romanda İsmail Hakkı dışında birisinin duygu ve düşünceleri ile yoğun bir biçimde karşılaşır. Yazarın Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimlerindeki öğrencilik geçmişi de göz önünde bulundurulduğunda, burada okurun öğrenci İrfan Erdoğan ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun sohbetine tanıklık ettiği söylenebilir.

İlişkiler Bağlamında Esere Bakış

Romanın gerçek karakterleri ve kişileri arasındaki ilişkiler, romanın olay örgüsünün anlaşılmasında önem taşıyor. Burada öncelikle İsmail Hakkı'nın Darülmuallimin'in ünlü müdürü Mustafa Satı Bey ile yaşadığı mesleki ve ideolojik çekişmeler dikkati çekmektedir. Bu eğitim tartışmalarında temanın Türkçülük ve ideoloji olduğu söylenebilir. Özellikle temel pedagojik ilkelere ilişkin sunulan tartışmalar yoluyla yazar eğitim bilimleri ve eğitim üzerine tarihsel bilgiler vermekte ve bu alanın okurunu akıcı bir biçimde II. Meşrutiyet dönemi Türk eğitim tarihi bilgisiyle buluşturmaktadır. Bu pedagojik görünümlü ideolojik tartışmalar günümüzde bile güncelliğini koruyan birey-toplum ikilemi odaklıdır.

İsmail Hakkı'nın II. Meşrutiyet dönemi Maarif Nazırı Emrullah Efendi ve İttihat ve Terakki'nin ideoloğu Ziya Gökalp ile olan yakınlıkları da romanın merkezinde yer alan ilişkiler ağında dikkat çekici bir noktada duruyor. Romanın farklı devirlerinde birkaç kere İsmail Hakkı'nın Türkçü ve toplumcu düşünceleri ile bildiğimiz Maarif Nazırı Emrullah Efendiye ve Ziya Gökalp'e hayranlığı vurgulanıyor. Ziya Gökalp'in İsmail Hakkı'nın hayatında önemli bir karakter olduğunu görüyoruz. Ziya Gökalp, İsmail Hakkı'nın orta öğretim genel müdürü olmasını sağlıyor, Darülfünun rektörü olması sürecinde de etkili bir isim olarak görülüyor. Ziya Gökalp Cumhuriyet döneminde maarif müsteşarı olarak İsmail Hakkı'yı dönemin maarif vekili İsmail Safa'ya öneriyor. Yazar bu durumu "Ziya Gökalp İsmail Hakkı'nın hayatına bir kez daha dokunmuştu" (s. 163) şeklinde aktarıyor. Ziya Gökalp'in 1924 yılında vefatı ve türbesinde düzenlenen törende en etkili konuşmayı yapan İsmail Hakkı'dır. Yazar aralarındaki sevgi saygı ilişkisinin yanında İsmail Hakkı'nın Ziya Gökalp'e karşı kendisini borçlu hissettiğini, on yıl kadar önce vefat eden Emrullah Efendi'nin ölümünde de benzer şeyler yaşadığını, her ikisinin de birçok kez onun elinden tuttuğunu vurguluyor.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ilişkilerini ve kayıplarını hangi duygularla yaşadığına baktığımızda yazarın gözünden benmerkezci bir karakterle karşılaşılmaktadır. Örneğin İsmail Hakkı, Ziya Gökalp ve Emrullah Efendi gibi sevdiği ve saydığı iki kişinin vefatından çok üzüntü duyar çünkü onlar birçok kez onun elinden tutmuştur. Benzer duyguları Mustafa Necati'nin ölümünde de yaşar. Mustafa Necati'nin ani kaybı üzücüdür çünkü o, İsmail Hakkı'nın her daim kıymetini bilen bir bakandır. Bunun dışında İsmail Hakkı'nın arkadaşlarının belli noktalara atanmalarına verdiği tepkilerde de benmerkezci bir karakterle karşılaştırır yazar bizi. 1926 yılında arkadaşı Mehmet Emin Erişirgil'in Talim ve Terbiye Dairesinde başkan olarak atanması "sürpriz" (s. 182) sıfatıyla tanımlanır. Çünkü sahip olduğu bilgi ve birikimle İsmail Hakkı tercih edilmelidir. Yazar 1946'da Hasan Ali Yücel'in istifa etmesinin ardından bu makama uygun kişi olarak İsmail Hakkı'yı göstermektedir ama olaylar böyle gelişmez.

Karşımıza çıkan bir diğer gerçek karakter John Dewey'dir. 1924 yılında Maarif Vekâletinin daveti üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nden Türkiye'ye gözlem ve görüşmelerde bulunmaya gelen eğitimci John Dewey, İsmail Hakkı'nın gözünde felsefeci olduğu için çok da katkısı olmayacak bir kişidir. John Dewey ve İsmail Hakkı Darülfünunda bir araya gelirler. İsmail Hakkı'nın ilk başlarda mesafeli olan tutumu Dewey'in samimi ve sempatik tavırları içinde sohbet geliştikçe kırılır, hatta İsmail Hakkı, John Dewey'den etkilenir. Yazar bu ikili sohbeti "iki filozofun" sohbeti olarak tanımlar. İsmail Hakkı okuyucuya filozofla filozof siyasetçi ile siyasetçi olan üstün bir kahraman olarak sunulur.

Bu ilişkiler dışında İsmail Hakkı'nın belirgin biçimde olumsuz duygular yaşadığı kişiler de romanda yer alır. Ahmet Haşim ve kendisini kıskandığını düşündüğü Muallim Cevdet onun silip attığı kişilerdir. Reşit Galip te bu listeye eklenebilir. İsmail Hakkı, yazar tarafından bazı noktalardan itici derecede baskın bir karakter olarak sunulur. Örneğin İsmail Hakkı o kadar etkili bir şahsiyettir ki; "Dümdüz laf etmek, anlatacağımı doğrudan anlatmak varken, sözü nazım biçimine sokmayı anlayamıyorum. Ne diye dümdüz, doğruca söylemezler de şiir söylerler" der ve Aziz Nesin bu sözlerden etkilenir ve çantasında sakladığı şiirlerini çöpe atar, nesir türünden yazı yazmaya başlar (s. 213). İsmail Hakkı'nın yaptığı tiyatro çalışmalarını eleştiren, pedagojiden dışarı çıkmamasını tavsiye eden Muhsin Ertuğrul ile girdiği çatışmaya da romanda uzunca bir yer ayırmıştır (s. 231-234). Yazar bu çatışmalar sonrasında İsmail Hakkı'nın karakterini ve düştüğü durumu "ben her şeyi bilirim" tavrı, inatçılık, herkesi kolayca ve sert biçimde eleştirmek ve bunun sonucunda yalnızlaşmak olarak değerlendiriyor. Yazarın bu değerlendirmeleri ile birlikte İsmail Hakkı ile ilgili kitapta şimdiye kadar üstü kapalı bir biçimde verilmiş karakter özellikle çözülüyor.

Romanda geçen gerçek kişilerden biri de Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. İsmail Hakkı kendisiyle Maarif Kongresi ve Heyeti İlimiyede karşılaşmıştır. Ancak ilk defa İzmir'de Darülfünun Kurulu olarak Paşayı ziyarete gittiklerinde karşılıklı sohbet ederler. Konu din devlet ve toplum ilişkileri, laiklik ve devrimlerin yapılış usulü üzerinedir. İsmail Hakkı'nın gözünde Gazi, güveni kazanılması gereken, saygı duyulan, bağlılık gösterilen bir iradedir. Atatürk her zaman onayı beklenen biridir. İsmail Hakkı'nın doğru yolda olduğunu okuyucuya hissettirmek için yeri geldiğinde bu iradenin övgülerine yer verilir. İsmail Hakkı iki ay sokağa çıkmadığı, yürümei unuttuğu bir süreçte Atatürk ile ilgili yeni anlamlandırmalara gider ve Atatürk'ün bir lider olarak değerini teslim ettiği eserler yayınlar.

Bu gerçek karakterler dışında romanda gerçek kişilere de yer veriliyor. Bu kişiler arasında Silistireli İsmail Hakkı (Tonguç), Selim Sırrı (Tarcan), Mustafa Şekip (Tunç), Nafi Atuf (Kansu) gibi eğitimciler, Rıza Nur, Hamdullah Suphi, İsmail Safa, Vasıf Çınar, İsmet Paşa (İnönü), Saffet Arıkan gibi siyasetçiler, Ahmet Hamdi Tan-

pınar, Peyami Safa, Nazım Hikmet gibi yazarlar yer alıyor. Görüldüğü üzere roman adeta II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemi önde gelen fikir ve siyaset adamlarının bir geçidi gibidir.

Romanda neredeyse son bölüme kadar hayal kırıklıkları, şaşkınlık, küçümseme, özlem dışında İsmail Hakkı'nın duyguları ile karşılaşılmaz. Kendisini çalışmaya kapıran ve İstanbul'dan uzaklaşan İsmail Hakkı, eşi Saime hanımdan da uzaklaşır ve boşanırlar, oğlu Tuna ile de arası bozulur. İsmail Hakkı ardından Samime hanımla evlenir, ikinci eşinden Fadime, Ali ve Hatçe adında üç çocuğu olur. Özel hayatında olup bitenler duygulardan sıyrılmış bir biçimde anlatılır. Ancak kitabın beşinci devrinde daha önceki bölümlerde neredeyse olmayan duygular ortaya çıkar. Bu devir İsmail Hakkı için Ziya Gökalp, Nafî Atuf Kansu gibi eski dostları andığı, Hamdullah Suphi, Hasan Ali Yücel gibi dostları, eski eşi Saime hanımı, ikinci eşi Samime hanımı kaybettiği, yalnızlaştığı, durgunlaştığı, limana çekildiği, evinden pek çıkmadığı, fiziksel açıdan güçsüzleştiği, kırgınlık ve sitem duygularının sıkça hissedildiği hüzünlü bir dönemdir. Beşinci devir aynı zamanda 30 yıl sonra oğlu Tuna ile barıştığı hüzünlü olduğu kadar mutlulukların da yaşandığı duygu yüklü bir devredir. Romanda bu kadar duygulardan uzak oluşun nedenleri hakkında okuyucu kitabın sonlarına doğru aydınlatılır. İsmail Hakkı'ya göre söz aklın, ifade sanatın, susmak da aşkın metodudur. Dolayısıyla duygulara gelince çok suskun olan İsmail Hakkı'nın bu düsturu yazarı da etkilemiş görünür. Yazar kahramanının bu düsturuna saygı göstermiş, olaylar ve kişiler kadar duygularda da gerçeği takip etmiştir.

Sonuç olarak yazar romanı İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatındaki bütün olaylara, kahramanların iç dünyasına hâkim, her şeyi bilen, anlatıcı bir bakış açısıyla ele almıştır. Kitabın içeriğini İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatı, genel temasını ise eğitime adanmışlık oluşturmaktadır. Yazar siyasi olaylara tarafsız durmuş, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na hayran olmakla birlikte kahramanının zayıf ve sivri taraflarını da ustalıkla okuyucuya gösterebilmiştir. Oldukça duru ve akıcı bir dil kullanan yazarın bu eseri ile roman okuyucusunu eğitime, eğitim bilimcileri de roman ile buluşturduğu söylenebilir. Yazar, eğitim konularını tarihsel bağlamda ele alarak eğitim bilimlerinde örneğine az rastladığımız bir eseri alana kazandırmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ata, B. (2000). İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve tarih öğretimi. *Türk Kültürü (450)*: 590-602.
- Atay, O. (1975). Bir bilim adamının romanı-Mustafa İnan. İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Ayhan, S. (1990). İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve halk eğitimi ile ilgili görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 23(1)*: 285- 306. **[CrossRef]**
- Aytaç, K. (1984). İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 17(1)*: 237-248. **[CrossRef]**
- Baltacıoğlu, İ.H. (1912/1927). Talim ve Terbiyede İnkılâp. 3. Baskı, İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1932). *İçtimaî mektep nazariyesi ve prensipleri*. İstanbul: Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi
- Baltacıoğlu, İ.H. (1944). Rüyamdaki okullar. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.
- Baltacıoğlu, I. H. (1998). Hayatım. İstanbul: Dünya Yayıncılık
- Erdoğan, İ. (2009). Eğitime dair. Ankara: PegemA Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2010). Milli eğitime dair. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (2018). Cumhuriyetçi Muhafazakâr İsmail Hakkı Baltacıoğlu: Bir Eğitim İnkılâpçısının Hayatı. 1 Basım. İstanbul: Alfa.
- Erişirgil, M. E. (1951). Ziya Gökalp: Bir fikir adamının romanı. İstanbul : İnkılâp Kitabevi
- Erişirgil, M. E. (1956) Mehmet Akif: İslamcı bir şairin romanı. İstanbul: Maarif Yayınevi
- Hasan Ali (1932). *Goethe: Bir dehanın romanı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Meşeci Giorgetti F. (2008). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: Bir ömür pedagoji. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 6*: 713-726.
- Tozlu, N. (1989). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi üzerine bir araştırma, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi